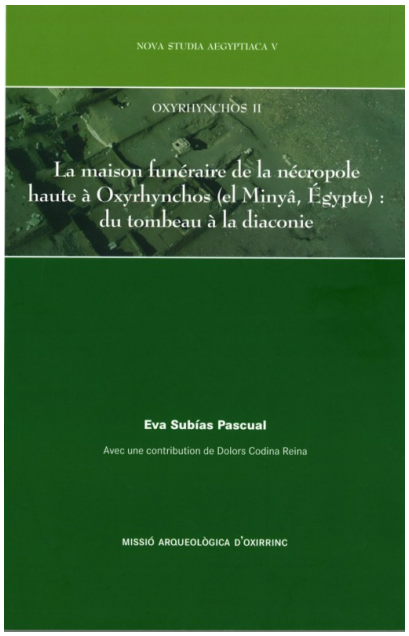
«Les construccions d'Oxirinc documenten la creació de la litúrgia fúnebre cristiana a Egipte"

"Les construccions d'Oxirinc documenten
la creació de la litúrgia fúnebre cristiana a Egipte"

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Entrevistem Eva Subías Pascual arran de la publicació de *La maison funéraire de la nécropole haute à Oxyrhynchos (el Minyâ, Égypte) : du tombeau à la diaconie* (Tarragona, 2008), número V de la col•lecció Nova Studia Aegyptiaca (sèrie Oxyrhynchos, II). L'obra es presenta l'11 de febrer al Campus Catalunya de la Universitat Rovira i Virgili.

Aquesta monografia és fruit de les excavacions a la ciutat d'Oxirinc, en concret de la necròpolis alta, dutes a terme entre el 1992 i el 2003 per la Missió Arqueològica d'Oxirrinc (Universitat Rovira i Virgili, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Universitat de Barcelona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica). Els treballs arqueològics van evidenciar una pluralitat d'usos i rituals funeraris durant el període paleobizantí comprès entre finals del segle IV dC i inicis del VII dC.

Ha calgut un llibre per parlar de la casa funerària d'Oxirinc.

Sí, perquè no n'hi ha cap en la bibliografia especialitzada. És un tipus d'edifici especial que exigeix un procés d'interpretació.

El terme "casa funerària" no s'havia fet servir abans?

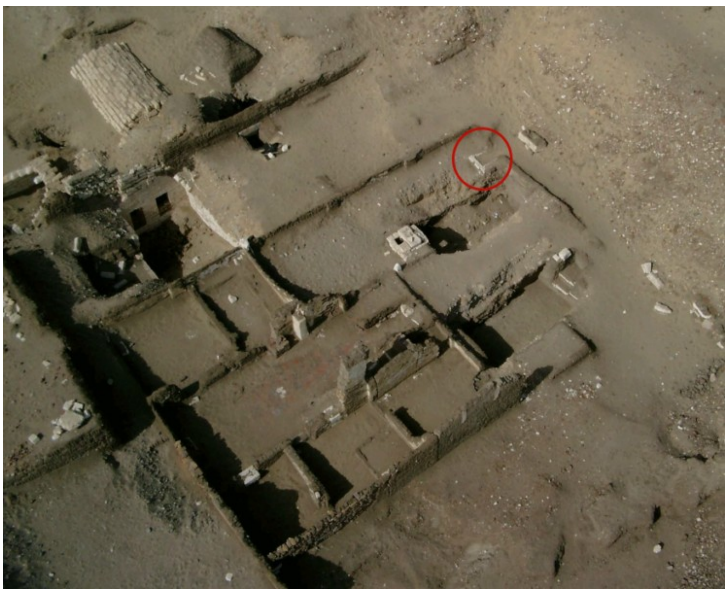
Sí, s'ha fet servir a Egipte, però parlant del lloc on es momificava. Com que allà era molt important la tradició de momificar i preservar els cossos, des d'època faraònica hi ha obrers especialitzats en la momificació, un procés que requereix 70 dies d'embalsamament i un espai específic. Això desapareix en època cristiana.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

I apareix aquesta casa funerària!

Sí, un edifici que no és exclusivament funerari ni litúrgic, sinó una barreja de tots dos. No té nom propi ni en llatí ni en grec ni en egipci, i jo ho batejo, amb prudència i esperant futurs estudis, “casa funerària”.

Vista de la casa funerària. Encerclada, la cripta B,
situada contra la façana nord de la casa i tallant el mur de tancament.

També tenia funció eucarística?

Potser no és la paraula. Hi ha un àgap funerari. No és l’eucaristia com a ritual eclesiàstic establert. És una commemoració fúnebre hereva d’una tradició pagana: el banquet fúnebre.

I també hi pot haver algun aspecte litúrgic relacionat amb el culte martirial.

Explica'ns aquesta relació amb el culte martirial.

És justament tot l'interès de l'estudi d'aquesta casa. Les esglésies martirials no sorgeixen del no-res: probablement hi ha un procés de construcció d'una litúrgia que porta del món fúnebre (el món dels difunts), als màrtirs sepultats, al culte. És a dir, passar del mort a la celebració oficial del mort requereix tot un procés de construcció ideològica i doctrinal que podríem seguir a través d'aquestes construccions.

Això toca de ple la implantació del cristianisme a Egipte!

No només a Egipte! Perquè a Egipte tenim la sort de tenir documentada una franja cronològica que a Occident és molt difícil: el baix imperi, els segles IV, V i VI, en què es construeix aquesta litúrgia. L'Església no la imposa: cada província va al seu aire. En el moment que el culte martirial va adquirint el paper social i religiós que té a l'època tardana, a Egipte sembla que ho podem estudiar millor.

Per què?

Perquè s'han conservat molt bé un seguit de construccions modestes. No són les grans esglésies martirials, que són les que solen sobreviure perquè eren de pedra i eren arquitectura de prestigi. A Occident no s'ha conservat tan bé tot aquest món semifúnebre, semilitúrgic, que pot documentar la transició de la tomba als edificis litúrgics.

Edificis litúrgics, en aquest cas, de les classes populars.

Sí. Normalment el registre de la vida material dels pobres és molt menys resistent, però aquí s'ha conservat tant com l'arquitectura en pedra, potser més i tot! Aquesta és la paradoxa: l'arquitectura en pedra és una pedrera on anar a buscar carreus fets i en canvi l'arquitectura de tovot, que no és reciclable, queda enterrada. I ens demana un esforç arqueològic important.

Pintura martirial amb la posició de l'"amagatall-reliquari".

Al llibre relaciones la casa fúnebre i el naixement de moviments caritatius.

És per entendre com pot ser que hi hagi un espai dedicat a l'enterrament col•lectiu i comunitari d'un munt de gent (són més de 150 cossos) i com es finança. En aquell moment la gent s'organitza en associacions de barri o basades en creences o cultes, al marge de l'administració i d'interessos purament privats o familiars. Els pobres estalvien tota la vida

invertint-ho en una associació i assegurar-se les celebracions fúnebres quan morin. No és un fenomen cristià: és una de les funcions primordials que ja tenia el fet associatiu romà, però en època tardana el signe religiós d'aquests col•lectius es vincula amb el cristianisme.

En aquest context, com sorgeix la beneficència?

La beneficència pot néixer de cristians més rics que veuen en quines condicions miserables viuen els seus congèneres. Els poden fer objecte d'actes caritatius, com dient: "Jo, que tinc diners, institueixo una fundació perquè aquesta gent tingui una mort digna i un enterrament com cal".

Aquesta és la interpretació que fas de la casa funerària.

Sí, perquè l'Església encara no és prou forta per instituir com ha de ser l'enterrament dels fidels. Estem en un moment en què la societat és urbana i els llaços familiars s'estan trencant. Creix l'individualisme i el sentiment de soledat, i també la pobresa, cosa que fa que uns tercers amb recursos siguin caritatius. Això explica la transformació de la societat en el baix imperi, i l'èxit del cristianisme i de molts moviments religiosos, en l'antiguitat i avui.

Detall de la pintura de la cambra C,
amb peixos de color verd i copes de color groc.

Parla'ns de la singularitat urbanística de la casa funerària.

És específic d'Oxirinc. Les altres necròpolis que en coneixem són fora muralles, més al desert i a prop de vies de comunicació. Aquí no: és una concentració en un lloc elevat. El que crida més l'atenció és la necròpolis alta, la més important i la que conté tombes més antigues, de l'època saïta, és a dir, abans de la probable fundació d'una ciutat grecoromana ex novo, el IV aC. Curiosament aquesta necròpolis és dins el perímetre de la ciutat bizantina. Aquesta presència tan forta de la necròpolis enmig de la ciutat és sorprenent.

Com s'explica?

Una hipòtesi és que sigui una evolució d'un antic recinte religiós, d'un tèmenos. Per força ja des d'època saïta, perquè concita tombes de qualitat i en quantitat.

Però sense aixovars.

Hem trobat una ampolleta de no res! D'objectes quasi no n'hi ha: la casa funerària és d'una austeritat astoradora. Es tracta d'una comunitat modesta i s'enterra col•lectivament. Qui té diners es fa enterrar en mausoleu. Com a molt hi ha petits signes de distinció. Per exemple, els primers ocupants de les criptes tenen un llitet de fulles, un coixinet per recolzar el cap i els peus… Però amb les sepultures posteriors tot acaba sent un apilament de cossos embenats.

Quin substrat típicament egipci detecteu a la casa funerària?

L'arquitectura de la casa és la tradicional del camp egipci, de tovot. També es nota en alguns símbols, com el signe de la creu egícia. Ara bé, tot i que hi ha elements gràfics que recorden el passat faraònic, en aquesta època tan avançada l'imperi tardoromà i bizantí ha begut influències de tot arreu i ja és molt diferent de l'Egipte faraònic.

Però hi continua havent un "treball del cadàver", per dir-ho planerament.

Tens raó: l'èmfasi que es dóna al ritual fúnebre, en aquesta casa tan desenvolupada i amb criptes tan nombroses, potser sí que és típic d'Egipte i és una herència indirecta de l'època faraònica. Aquesta importància i presència del món fúnebre no hi és en altres llocs.

Eva Subías a la biblioteca de l'ICAC.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Al llibre dius que la casa hauria pogut servir de refugi eremític.

És una altra hipòtesi, fruit de la presència d'elements per estirar-se (un llit doble, una banqueta...). És una cosa que em sorprèn. Tinc dues opcions: pensar que es multiplica el lloc d'exposició de cossos de difunts o pensar que hi ha qui hi va a dormir. Per les fonts se sap que hi ha un intens misticisme que porta eremites a aïllar-se i retirar-se a dormir a prop dels morts. Sembla, doncs, que a la casa hi hauria pogut haver una ocupació d'aquests personatges dedicats a atendre els seus congèneres en el moment de la mort.

Un altre interrogant que potser la campanya del 2008 resoldrà?

Aquesta campanya ha d'aportar moltes novetats, perquè s'ha excavat al voltant de la casa funerària i van apareixent estructures fúnebres col•lectives amb elements de litúrgia fúnebre. Amb el temps veurem si hi ha més cases funeràries o si aquesta és excepcional, i validem o no les meves hipòtesis.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Com enllaça aquest llibre amb el teu primer llibre sobre Oxirinc, *La corona immarcescible* (Documenta, n. 1, 2003)?

La corona… en va ser la prèvia. Només hi parlava de les pintures, sense haver-se excavat tota la casa. Ara s'ha pogut integrar la interpretació iconogràfica a l'estudi de l'arquitectura. Un llibre ha reforçat l'altre. Per exemple, els dos estils pictòrics que s'havien detectat s'han pogut relacionar amb les transformacions funcionals de l'arquitectura de la casa.

Carme Badia i Puig

Entrevista feta el gener del 2009

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)